

تاریخ پارچہ و نساجی

(رشتہ طراحی پارچہ)

سمیہ نوری نژاد دکتر فریدہ طالب پور

امروزه کتاب‌خوانی و علم‌آموزی، نه تنها یک وظیفه‌ی ملی، که یک واجب دینی است.

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتاب‌خوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چند هزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه‌ی فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد و در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع و کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه‌ی الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پربار است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه‌ی مطالعه‌ی هر ایرانی، برایمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد و رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز از این وضعیت بارها اظهار گله و ناخشنودی نموده‌اند.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره‌ی دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه‌ی دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه‌ی بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام (ص) این است که «بخوان!» و در اولین

سوره‌ای که بر آن فرستاده‌ی عظیم‌الشان خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد شده‌است: «إِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه‌ی انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده‌اند.

دانشگاه پیام‌نور با گستره‌ی جغرافیایی ایران‌شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه‌جا و همه‌وقت، به‌عنوان دانشگاهی کتاب‌محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه‌سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره‌گیری از تجربه‌های گرانقدر استادان و صاحب‌نظران برجسته کشورمان، کتاب‌ها و منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف ارتقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام‌نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به‌طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه‌ی مهم و خطیر یاری‌رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه‌ی خطیر یاری می‌رسانند، سپاسگزاری می‌نماییم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام‌نور را منزلگاه اندیشه‌سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نموده‌اند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش‌پژوهان عزیز آرزوی همیشگی ما است.

دانشگاه پیام‌نور

فهرست مطالب

پیشگفتار	یازده
فصل اول. آشنایی با تاریخچه پارچه و نساجی در ایران قبل از اسلام.....	۱
هدف کلی	۱
هدف‌های یادگیری	۱
مقدمه	۱
۱-۱ پارچه‌بافی در ایران باستان	۱
۱-۱-۱ پارچه‌بافی در دوره عیلام.....	۳
۲-۱-۱ پارچه‌بافی در دوره مادها.....	۵
۳-۱-۱ پارچه‌بافی در دوره هخامنشی	۶
۴-۱-۱ پارچه‌بافی در دوره اشکانی.....	۸
۵-۱-۱ دوره ساسانی	۱۰
۱-۵-۱-۱ وضعیت پارچه‌بافی در دوره ساسانی.....	۱۱
۱-۵-۱-۲ طرح و نقش پارچه‌های ساسانی	۱۱
خلاصه فصل اول	۱۷
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول	۱۷
فصل دوم. آشنایی با تاریخچه پارچه و نساجی ایران در دوره اسلامی.....	۱۹
هدف کلی	۱۹
هدف‌های یادگیری	۱۹
مقدمه	۱۹
۱-۲ دوره آل‌بویه	۲۱
۱-۱-۲ وضعیت پارچه‌بافی در دوره آل‌بویه.....	۲۲

۲۲	۲-۱-۲ طرح و نقش پارچه‌های آل‌بویه
۲۶	۳-۱-۲ مراکز بافت پارچه در دوره آل‌بویه
۲۶	۴-۱-۲ پارچه‌های مکشوفه در شهری
۲۷	۲-۲ پارچه‌بافی در دوره سلجوقی
۲۷	۱-۲-۲ وضعیت پارچه‌بافی در دوره سلجوقی
۲۸	۲-۲-۲ طرح و نقش پارچه‌های سلجوقی
۲۹	۳-۲-۲ مراکز بافت پارچه در دوره سلجوقی
۳۰	۳-۲ پارچه‌بافی در دوره ایلخانی
۳۱	۱-۳-۲ پارچه‌بافی در دوره ایلخانی
۳۲	۲-۳-۲ طرح و نقش پارچه‌های ایلخانی
۳۴	۳-۳-۲ مراکز بافت پارچه در دوره ایلخانی
۳۵	۴-۲ پارچه‌بافی در دوره تیموری
۳۵	۱-۴-۲ وضعیت پارچه‌بافی در دوره تیموری
۳۵	۲-۴-۲ طرح و نقش پارچه‌های تیموری
۳۶	۳-۴-۲ مراکز بافت پارچه در دوره تیموری
۳۸	۵-۲ پارچه‌بافی در دوره صفویه
۳۹	۱-۵-۲ وضعیت پارچه‌بافی در دوره صفویه
۴۰	۲-۵-۲ مکاتب پارچه‌بافی در دوره صفوی
۴۳	۳-۵-۲ طرح و نقش پارچه‌های صفوی
۴۵	۴-۵-۲ انواع پارچه در دوره صفوی
۴۸	۵-۵-۲ مراکز بافت پارچه در دوره صفوی
۴۹	۶-۲ پارچه‌بافی در دوره قاجار
۵۱	۱-۶-۲ وضعیت پارچه‌بافی در دوره قاجار
۵۴	۲-۶-۲ طرح و نقش پارچه‌ها در دوره قاجار
۵۵	۳-۶-۲ انواع پارچه در دوره قاجار
۵۵	۴-۶-۲ مراکز بافت پارچه در دوره قاجار
۵۸	خلاصه فصل دوم
۶۰	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دوم
۶۱	خودآزمایی تشریحی فصل دوم
۶۳	فصل سوم. آشنایی با تاریخچه پارچه و نساجی در کشورهای آسیایی
۶۳	هدف کلی
۶۳	هدف‌های یادگیری
۶۳	مقدمه
۶۴	۱-۳ تاریخ پارچه‌بافی در هند
۶۷	۱-۱-۳ طرح و نقش در منسوجات هندی

۶۸	۲-۱-۳ تقسیم‌بندی انواع منسوجات هندی
۸۴	۲-۳ تاریخچه پارچه و نساجی در چین
۸۵	۲-۲-۳ مواد اولیه در صنعت نساجی چین
۸۷	۲-۲-۳ منسوجات مهم چین
۸۹	۳-۲-۳ لباس شاخص چین
۹۰	۳-۳ تاریخچه پارچه و نساجی در پاکستان
۹۱	۱-۳-۳ مهم‌ترین الیاف در پاکستان
۹۲	۲-۳-۳ پوشاک در پاکستان
۹۳	۴-۳ تاریخچه پارچه و نساجی در اندونزی
۹۴	۱-۴-۳ مواد اولیه در تولید منسوجات اندونزی
۹۸	۲-۴-۳ دستگاه‌های بافندگی در اندونزی
۱۰۰	۳-۴-۳ باتیک در اندونزی
۱۰۳	۴-۴-۳ منسوجات مهم در اندونزی
۱۰۷	۵-۴-۳ تزیینات منسوجات در اندونزی
۱۰۹	۵-۳ تاریخچه پارچه و نساجی در مالزی
۱۰۹	۱-۵-۳ هنرهای سنتی در مالزی
۱۰۹	۲-۵-۳ معرفی منسوجات دستیاف مالزی
۱۱۲	۶-۳ تاریخچه پارچه و نساجی ژاپن
۱۱۲	۱-۶-۳ پیشینه پارچه در ژاپن
۱۱۶	۲-۶-۳ فنون طراحی و تزئین کیمونوی ژاپنی
۱۱۹	۳-۶-۳ زیر کیمونوی ژاپنی جوان و کُت مردانه هاوری
۱۲۰	خلاصه فصل سوم
۱۲۱	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم
۱۲۲	خودآزمایی تشریحی فصل سوم
۱۲۴	فصل چهارم. آشنایی با تاریخچه پارچه‌بافی در کشورهای اروپایی
۱۲۴	هدف کلی
۱۲۴	هدف‌های یادگیری
۱۲۴	مقدمه
۱۲۵	۱-۴ آشنایی با تاریخچه پارچه و لباس فرانسه
۱۲۵	۱-۱-۴ پدر طراحی لباس فرانسه
۱۲۶	۲-۱-۴ آشنایی با تاریخچه پارچه و لباس در انگلستان
۱۳۱	۲-۴ طرح‌های انگلیسی ۱۸۳۰-۱۷۹۰ م
۱۳۳	۳-۴ آشنایی با تاریخچه پارچه و لباس در روسیه
۱۴۲	۴-۴ آشنایی با تاریخچه پارچه و لباس در آلمان
۱۴۲	۱-۴-۴ آمار صنعت نساجی و مد در آلمان

۱۴۴	۲-۴-۴ البسه سنتی در آلمان
۱۴۷	خلاصه فصل چهارم
۱۴۷	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل چهارم
۱۴۸	خودآزمایی تشریحی فصل چهارم
۱۴۹	فصل پنجم. آشنایی با تاریخچه پارچه‌بافی در کشورهای آفریقایی و مکزیک
۱۴۹	هدف کلی
۱۴۹	هدف‌های یادگیری
۱۴۹	مقدمه
۱۵۰	۱-۵ کشور مصر
۱۵۰	۱-۱-۵ تاریخ و تمدن مصر
۱۵۱	۲-۱-۵ تاریخچه نساجی در مصر
۱۵۱	۳-۱-۵ منسوجات باستانی مصر
۱۵۳	۴-۱-۵ رنگرزی منسوجات
۱۵۷	۵-۱-۵ منسوجات قبطیان
۱۵۸	۶-۱-۵ دوره یونان-روم در مصر
۱۵۹	۷-۱-۵ نمادگرایی مسیحی و طراحی ایرانی
۱۶۱	۸-۱-۵ پارچه‌های اسلامی در مصر
۱۶۳	۹-۱-۵ ویژگی‌های نساجی مصریان در دوران اسلامی
۱۶۳	۱۰-۱-۵ نوسازی و مدرنیزه کردن صنعت نساجی مصر
۱۶۵	۱۱-۱-۵ ملی شدن نساجی توسط دولت جمال عبدالناصر
۱۶۵	۱۲-۱-۵ نساجی معاصر مصر
۱۶۷	۲-۵ تاریخچه پارچه و نساجی در مغرب (مراکش)
۱۶۸	۱-۲-۵ الیاف نساجی مورد استفاده در کشور مغرب
۱۶۹	۲-۲-۵ انواع پارچه‌های تزئینی در مغرب
۱۷۱	۳-۲-۵ نقش پارچه در مراکش
۱۷۱	۴-۲-۵ رودوزی در مراکش
۱۷۳	۳-۵ تاریخچه پارچه و نساجی در مکزیک
۱۷۵	۱-۳-۵ تمدن مایا
۱۷۶	۲-۳-۵ لباس زنان و مردان مکزیک
۱۷۹	خلاصه فصل پنجم
۱۸۰	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل پنجم
۱۸۱	خودآزمایی تشریحی فصل پنجم
۱۸۳	فصل ششم. آشنایی با تاریخچه پارچه‌بافی در ایران معاصر
۱۸۳	هدف کلی

۱۸۳	هدف‌های یادگیری.....
۱۸۳	مقدمه.....
۱۸۳	۱-۶ تاریخچهٔ پارچه‌بافی در دورهٔ پهلوی.....
۱۸۴	۲-۶ صنعت نساجی مدرن در ایران.....
۱۹۰	۳-۶ اساتید مطرح در نساجی معاصر ایران.....
۱۹۱	خلاصهٔ فصل ششم.....
۱۹۲	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل ششم.....
۱۹۲	خودآزمایی تشریحی فصل ششم.....
۱۹۳	پاسخنامهٔ خودآزمایی‌های چهارگزینه‌ای.....
۱۹۵	پاسخ خودآزمایی‌های تشریحی.....
۱۹۹	منابع.....

پیشگفتار

نساجی، شامل تمام مراحل تولید الیاف، تبدیل الیاف به نخ، تبدیل نخ به پارچه و همچنین شامل فرایندهای تکمیلی انجام شده بر روی پارچه مانند رنگرزی و چاپ می شود. صنعت نساجی از قدیمی ترین صنایع بشری محسوب می شود چراکه نیاز به لباس و پوشاک بعد از نیاز به غذا و مسکن از نیازهای اولیه انسان به شمار می آید. در حدود پنج هزار سال پیش از میلاد مردم غارنشین فلات ایران بر اثر تغییراتی که از لحاظ آب و هوا و تشکیل مزارع و چمنزارها به وجود آمد به دشت ها روی آوردند و زندگی تازه ای را آغاز کردند و در تمدن آن ها نسبت به دوران پیشین پیشرفت بیشتری دیده شد. قدیمی ترین مردم دشت نشین، مردم تپه سیلک¹ نزدیک کاشان بودند. چون در همین محل مقداری دوک های سنگی و گلین به دست آورده اند تصور می رود که مردم آن زمان با صنعت نساجی آشنایی داشته اند، اگرچه نساجی در ابتدا تنها محدود به تولید نخ بود ولی به مرور زمان همه انواع پوشاک را شامل شد. کتاب تاریخ پارچه و نساجی، به عنوان منبع درسی برای دانشجویان رشته طراحی پارچه و لباس، نگارندگان را بر آن داشت تا مطالعات و بررسی دقیق از منابع تاریخ نساجی در جهان داشته باشند. برخی از کتاب ها بر تاریخ نساجی در ایران تأکید داشتند و در کتب اندکی به بخش نساجی سایر ملل پرداخته شده بود، بنابراین، بدیهی است گستره جغرافیایی کشورها و دوره های حکومتی متعدد حاکم بر آن ها و محدودیت حجم کتاب، امکان ارائه و بررسی تمامی آثار دوره ها را نمی دهد.

1. Sialk

کتاب حاضر در فصول شش گانه به چندین قلمرو در حوزه تاریخ پارچه و نساجی می‌پردازد.

فصل اول، «آشنایی با تاریخچه پارچه بافی در ایران قبل از اسلام» نام دارد و بر بخش‌های مختلف پارچه‌بافی در دوران عیلام، ماد، هخامنشی، اشکانی و ساسانی تمرکز دارد. فصل دوم، با عنوان «آشنایی با پارچه‌بافی در ایران دوره اسلامی» سعی دارد که منسوجات مطرح در دوران آل بویه، سلجوقی، ایلخانی، تیموری و صفوی را ارائه کند. مباحث این فصل از مهم‌ترین مطالب تاریخچه نساجی در ایران است؛ به‌طوری‌که در برخی از موارد حتی صاحب‌نظران در این حوزه معتقدند که، در بافت یک شیوه خاص از منسوج ایرانی تأثیر آن بر سایر پارچه‌های ملل قابل‌رؤیت است.

بنابراین، سعی شده‌است تا حد امکان از بررسی و معرفی این نوع منسوجات عدول نشود و مطالب ارائه‌شده براساس یک مطالعه دقیق صورت گیرد. فصل سوم کتاب، با عنوان «آشنایی با تاریخچه پارچه و نساجی در کشورهای آسیایی»، با تمرکز بر تاریخچه نساجی در کشورهای هند، چین، پاکستان، اندونزی، مالزی و ژاپن به نگارش درآمده است. فصل چهارم، با عنوان «آشنایی با تاریخچه پارچه‌بافی در کشورهای اروپایی» شکل گرفته و در این فصل نگارندگان به مسئله تجارت پارچه و منسوجات مهم کاربردی و اختراعات مربوط به دستگاه‌های نساجی در کشورهای، فرانسه، انگلیس، روسیه و آلمان پرداخته‌اند. لازم به ذکر است که بیشتر مطالب مطروحه در این فصل با توجه به تأثیر پارچه و لباس در اقتصاد، فرهنگ و مد جهانی به نگارش درآمده است. در فصل پنجم، با عنوان «آشنایی با تاریخچه پارچه‌بافی در کشورهای آفریقایی و مکزیک» نگارندگان به بررسی منسوجات مهم و البسه تهیه‌شده از این پارچه‌ها در کشورهای، مصر و مغرب در شمال آفریقا و مکزیک در آمریکای مرکزی پرداخته‌اند. برخی از نکات فصل پنجم که به سیر پارچه و پوشاک در کشورهای مسلمان آفریقایی و کشور مکزیک در آمریکا مربوط می‌شود، با طرز تفکر اقوام و تمدن‌های موجود در این کشورها عجین شده‌است. در فصل ششم، که به‌عنوان آخرین فصل، از فصول این کتاب است، به مبحث، «آشنایی با تاریخچه پارچه‌بافی در دوره معاصر ایران» که به صدسال اخیر مربوط می‌شود پرداخته شده است. در پایان، بر خود لازم می‌دانیم از اساتیدی که در نگارش و گردآوری مطالب این کتاب ما را یاری رساندند و در شکل‌گیری آن نقش به‌سزایی داشتند، قدردانی نماییم؛ بدون کمک و همفکری آنان

هرگز کار بدین گونه به سرانجام نمی‌رسید. از جناب آقای دکتر سید محسن حاج سید جوادی که به عنوان ویراستار علمی قبول زحمت کردند و پس از مرور اثر، نظرات ارزنده‌ای ارائه کردند سپاسگزاریم. بر این موضوع واقف هستیم که مطالب ارائه‌شده خالی از نقص نیست، امید است خوانندگان محترم با ارائه پیشنهادها و نظرات اصلاحی، ما را در تکمیل فصل‌های مختلف کتاب یاری کنند.

فریده طالب‌پور

استاد گروه هنر دانشگاه الزهراء(س)
talebpour@alzahra.ac.ir

سمیه نوری‌نژاد

هیئت علمی دانشگاه پیام‌نور
s.noorinejad@pnu.ac.ir

فصل اول

آشنایی با تاریخچه پارچه و نساجی در ایران قبل از اسلام

هدف کلی

شناسایی و بررسی انواع منسوجات مطرح و کاربردی در دوران قبل از اسلام

هدف‌های یادگیری

در پایان این فصل از دانشجو انتظار می‌رود:

۱. وضعیت پارچه را در دوره ایران باستان بیان کند.
۲. انواع پارچه‌های مطرح در دوره پیش از اسلام را توضیح دهد.
۳. وضعیت پارچه‌بافی دوره عیلام و ماد را بیان کند.
۴. پارچه‌بافی در دوره هخامنشی را شرح دهد.
۵. پارچه‌بافی در دوره اشکانی را شرح دهد.
۶. انواع پارچه مطرح در دوره ساسانی را توضیح دهد.

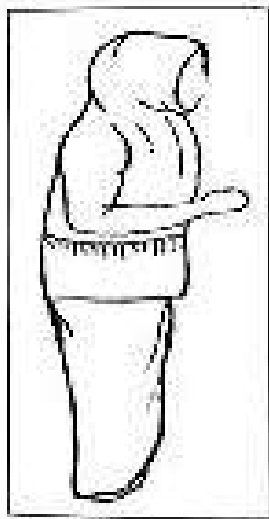
مقدمه

در این فصل که با عنوان «آشنایی با تاریخچه پارچه و نساجی در ایران قبل از اسلام» است، دانشجویان و خوانندگان گرامی با منسوجات مهم و نمونه‌های باقی‌مانده از پارچه‌ها در ایران باستان به‌خصوص در دوره‌های عیلام - ماد - هخامنشی - اشکانی - ساسانی، آشنا می‌شوند.

۱-۱ پارچه‌بافی در ایران باستان

در طول حیات بشری ایرانیان در پیدایش فن بافندگی و توسعه پارچه‌بافی گام‌های

مؤثری برداشته‌اند. شروع پارچه‌بافی در ایران تقریباً به هشت تا ده هزار سال قبل از میلاد می‌رسد و مطالعات دانشمندان نشان می‌دهد که اقوام ایرانی در دورهٔ میان‌سنگی نیز با پارچه‌بافی آشنا بودند. آثار به‌دست‌آمده از یافته‌های باستان‌شناسی شامل سفال‌ها و مهرهایی که دارای قدمت چند هزارساله هستند، از منابع مهم شناسایی سابقه پارچه‌بافی در ایران است. اولین مدرک موجود از غاری موسوم به غار کمریند^۱ به‌دست‌آمده است. در سال (۱۳۲۸-۱۳۲۹) هجری شمسی (۱۹۵۰ میلادی) پروفسور کارلتون استیونس کون^۲ ابزاری از این غار به‌دست آورد که نشان می‌دهد اقوام ایرانی که در آن مناطق ساکن بودند، از پشم گوسفند و بز پارچه می‌بافتند (روح فر، ۱۳۸۰: ۲). مردم ایران قبل از آشنایی با ریسندگی و بافندگی، پوشاک خود را از پوست حیوانات تهیه می‌کردند. مجسمه‌ای از پیکر انسان از استخوان مربوط به ۴۰۰۰ سال قبل از میلاد یافت شده‌است که پوشاک آن زمان را نشان می‌دهد (شکل ۱-۱) (گلاک، بی‌تا، ۱۷). همچنین از شوش مه‌ری به‌دست‌آمده است که تصویر یک کارگاه نساجی متعلق به هزاره چهارم قبل از میلاد را نشان می‌دهد (شکل ۲-۱) (روح فر، ۱۳۸۰: ۳).

شکل ۱-۱. مجسمه‌ای از پیکر انسان از استخوان، مأخذ: (طالب‌پور، ۱۳۹۲: ۲۱۴).

۱. در شهرستان بهشهر در استان مازندران ایران واقع است و در آن ابزارهای شکار و آثاری از دوران‌های پارینه‌سنگی و میان‌سنگی کشف شده‌است.
۲. باستان‌شناس و اولین شخصی است که در غار کمریند به اکتشاف پرداخت.

آشنایی با تاریخچه پارچه و نساجی در ایران قبل از اسلام ۳

از تپه سیلک کاشان نیز سفالینه‌هایی کشف شده است که خطوط افقی و عمودی به شکل بافت پارچه روی آن‌ها نشان داده شده است که این امر را اثبات می‌کند که مردم آن دوره با پارچه‌بافی آشنا بودند.

در میان آثار کشف شده از این تپه آئینه‌ای به دست آمده که رشته‌هایی از کتان روی آن وجود دارد. درشوش نیز از لایه‌های متعلق به ۳۵۰۰-۳۰۰۰ پیش از میلاد دو سرنیزه یافت شده که اثر نقوش پارچه روی آن‌ها دیده می‌شود (ایران‌شهر، ۱۳۴۳: ۱۷۹۵).

شکل ۱-۲. مهر شوش، مأخذ: (طالب‌پور، ۱۳۹۲: ۲۰۹).

نقش برجسته حجاری شده‌ای در بالای صخره ورودی شهرستان سرپل ذهاب، تصویر پادشاه لولویی را نشان می‌دهد که ریشی طویل و کلاهی گرد و لباسی کوتاه بر تن دارد و پای خود را بر دشمنی که بر روی زمین افتاده، نهاده است. در برابر شاه رب‌النوع، با کلاهی بلند و لباسی پشمی و پرزدار ایستاده است (شکل ۱-۳) (گیرشمن، ۱۳۷۹: ۷۷). کوتاهی و بلندی لباس و وجود درز و پرز نشان می‌دهد که تنوع در بافت پارچه و جنس در آن زمان وجود داشته است.

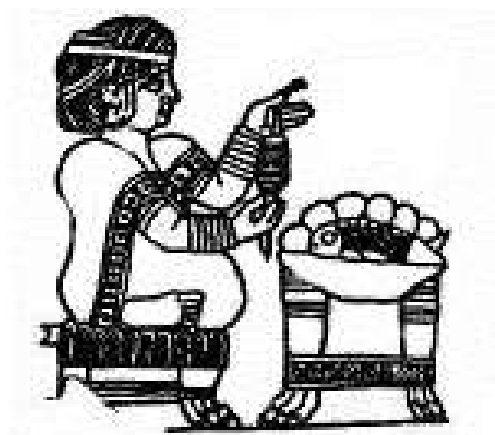
۱-۱-۱ پارچه‌بافی در دوره عیلام

عیلام نام تمدنی در منطقه‌ای است که بخش بزرگی در جنوب غربی فلات ایران را در پایان هزاره سوم قبل از میلاد شامل می‌شد ولی در دوره هخامنشی به منطقه جغرافیایی شوش محدود شد. مردم عیلام در ناحیه جنوب و جنوب غربی ایران سکنی داشتند. به دلیل نبودن هیچ نمونه پارچه‌ای، در بررسی وضعیت پارچه‌بافی در این دوره باید پوشاک مردمی که بر روی حجاری‌ها دیده می‌شود را بررسی کرد. تکه‌های پارچه

شکل ۳-۱. پادشاه لولوبی (طالب پور، ۱۳۹۲: ۲۱۴)

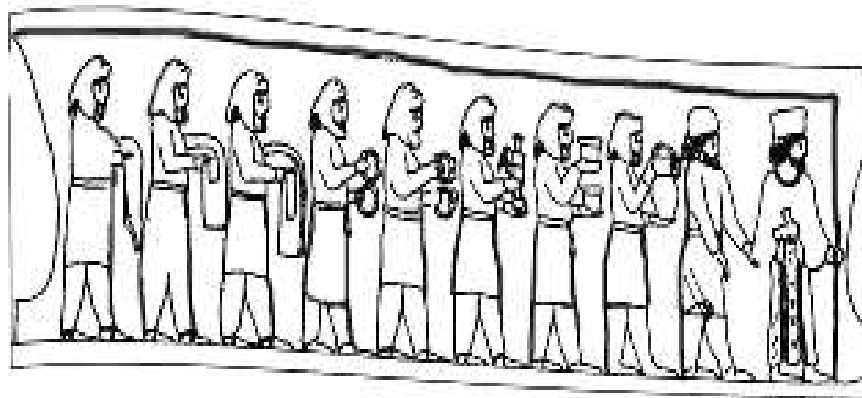
یافت شده از یک پیکره که مربوط به دوره عیلامی است، نشان می دهد که آن ها را با الیف حیوانی بافته اند (ریاضی، ۱۳۸۲: ۱۵). در آثار باستانی، پوشاک مردان عیلام تشکیل شده است از قبای بلندی با آستین بلند که در پهلوی آن چاک داشت. پوشاک آنان از پارچه های بافته شده و پوست حیوانات بود. در یک حجاری که مربوط به دوره عیلام است، شاهزاده خانمی در حال نخریسی دیده می شود که لباسی بلند با حاشیه نقش داربر تن دارد. در این نقش توجه و طبقه اشراف و بزرگان به پارچه بافی دیده می شود (شکل ۴-۱) (ریاضی، ۱۳۸۲: ۱۶).

شکل ۴-۱. شاهدخت عیلامی در حال نخریسی (طالب پور، ۱۳۹۲: ۲۱۵)

۱-۲ پارچه‌بافی در دوره مادها

مادها قومی ایرانی بودند که در جنوب آذربایجان و قسمت‌هایی از زاگرس ساکن بودند و پایتخت آن‌ها شهر هگمتانه بود. آن‌ها از قرن هشتم پیش از میلاد تا شروع سلسله هخامنشی بر فلات ایران حکومت کردند. تاریخ دولت پادشاهی ماد از سال ۷۰۸ قبل از میلاد آغاز می‌شود و تا سال ۵۵۰ ادامه می‌یابد. این حکومت به‌دست کوروش منقرض شد. مادها در آذربایجان، قسمتی از کردستان، لرستان، ری قدیم و اصفهان سکونت داشتند و با همسایگان نیرومندی مانند آشوریان و اورارتویی‌ها جنگ کردند و شهرهای این نواحی را تصرف کردند. در مورد پارچه‌بافی ایران در این دوره اطلاعات زیادی موجود نیست، اما از بررسی حجاری‌های تخت جمشید، می‌توان دریافت که پارچه‌بافی در آن دوره کاملاً رایج بوده است (مشیرپور، ۱۳۴۵: ۱۵). بهترین نمونه‌های پوشاک مادی در سنگ‌نگاره‌های تخت جمشید بر تن بزرگان و سربازان مشاهده می‌شود (شکل ۵-۱). تعدادی مجسمه برنزی هم از لرستان یافت‌شده که مربوط به این دوره است. در یکی از آن‌ها مردی دیده می‌شود که لباسی شبیه هیتی‌ها^۱ بر تن دارد. برخی از مردان هم فقط یک پارچه چین‌دار بلند دارند که به دور کمر آن‌ها پیچیده شده‌است و با نواری نگهداری می‌شود. کناره‌های این لباس به وسیله حاشیه‌های ساده تزئین شده‌است. در دوره مادها انواع پارچه بافته می‌شد. پارچه‌ها برش می‌خورد و دوخته می‌شد و از آن‌ها لباس‌های مختلفی تهیه می‌شد. نقش برجسته آشوری در نینوا موجود است که مادها را

شکل ۵-۱. نقش مردان مادی بر حجاری‌های تخت جمشید، مأخذ: (طالب‌پور، ۱۳۹۲: ۲۱۶).

۱. مردمانی باستانی بودند که در ناحیه ترکیه امروزی بین سال‌های ۱۶۰۰-۱۱۷۸ ق.م می‌زیستند.

در حال کوچ نشان می‌دهد و می‌توان دریافت که لباس مادی بیشتر بازندگی عشایری و کوچ‌نشینی مطابقت داشته است (سعیدی، ۱۳۷۶: ۴۰).

درمجموع، پارچه‌بافی در دورهٔ مادها از رشد خوبی برخوردار بود به‌نحوی که مردم عادی نیز با پارچه‌های زیبا، لباس تهیه می‌کردند. نمونه‌ای از پوشاک زنان مادی بسیارکم است و به‌نظر محققان لباس زنان و مردان در این دوره تفاوتی باهم ندارد. برای مثال تصویر یک بانوی مادی روی جعبه‌ای دیده می‌شود که وی لباس بلند، پرچین و با آستینی گشاد بر تن دارد. در مجسمه‌های یافت‌شده از لرستان، نیز لباس زنان پارچه‌ای چین‌دار و درازی است که در طول بدن مستقیم کشیده شده‌است و کناره‌های آن با حاشیه‌های ساده تزئین شده‌است (مشیرپور، ۱۳۴۵: ۱۸).

۱-۳-۱ پارچه‌بافی در دورهٔ هخامنشی

سلسله هخامنشی از ۵۵۹ قبل از میلاد با غلبه کورش بر آژی دهاک، آخرین پادشاه ماد، شروع شد و تا ۳۳۰ قبل از میلاد ادامه یافت. پادشاهان این دودمان از پارسیان بودند و تبار خود را به هخامنش می‌رساندند. هخامنشیان، در آغاز پادشاهان بومی پارس و آنزان (شوش) بودند ولی با شکستی که کورش بر پادشاه ماد وارد کرد، حکومت هخامنشیان تبدیل به شاهنشاهی بزرگی شد. محققان کورش را بنیان‌گذار سلسله هخامنشی می‌دانند قابل‌توجه است که تمام تشریفات درباری که در حکومت مادها بود، در دربار هخامنشیان نیز وجود داشت. حتی لباس‌های مادی هم موردتوجه پارس‌ها بود به‌طوری‌که بعدها لباس خود را به نوع لباس مادی تغییر دادند که این امر در تصاویر موجود سنگ‌نگاره‌های تخت جمشید دیده می‌شود (مشیرپور، ۱۳۴۵: ۲۰). در این دوره پارچه‌های ابریشمی و پشمی بافته می‌شد و شاهان این سلسله به پوشیدن لباس‌های زیبا معروف بودند. براساس نوشته‌های هرودوت^۱: «اسکندر مقدونی زمانی که به ایران رسید، پوشاک ایرانی را ترجیح داد و از زمان ورود به ایران تا هنگام مرگ در لباسی زری زیست». (کُخ، ۱۳۷۹: ۲۴۶) پارچه‌های این دوره از پشم، کتان و ابریشم بافته می‌شد و در آن دوران ایرانیان از راز پرورش کرم ابریشم اطلاع داشتند. همچنین، کلاف‌های ابریشمی که از چین وارد می‌شد در کارخانه‌های بلخ، همدان و شوشتر به

۱. نخستین تاریخ نگار یونانی است که در سال های ۴۲۵-۴۸۴ ق.م می زیست.

پارچه تبدیل می‌شد. پارچه‌های پشمی، حریر و پارچه‌های زری و کتان‌های رنگارنگ بافته می‌شد و بر روی این پارچه‌ها علاوه بر گل و بته، پیکر و صورت انسان و حیوان نیز نقش می‌شد. در آن زمان ایرانیان ابریشم را می‌شناختند و از آن برای تولید لباس‌های گران‌بها استفاده می‌کردند (همان: ۲۴۷).

در این دوره هر خانواده نیازمندی‌های ضروری خود را تأمین می‌کرد. لذا در هر خانه یک دستگاه بافندگی وجود داشت و زنان با فنون پارچه‌بافی آشنا بودند. (کخ، ۱۳۷۹: ۲۳۶). گزنفون^۱ که به ایران سفر کرده بود، می‌نویسد: «پارچه‌های پارسی به قدری زیبا هستند که هنگامی که من در سیلسی (کرمان) بودم از مغازه‌ای مقداری پارچه گل‌دار خریدم و به یونان آوردم. آن‌ها را شاهزاده خانم‌های یونانی به قیمت گزافی از من خریدند و در اتاق‌ها و تالارهای خود نصب کردند.» (همان: ۲۴۶) لباس‌های هخامنشی نقش و نگار فراوانی داشتند و طرح گل و برگ بر روی شلوارهای نفیس آن‌ها زردوزی می‌شد. نقوش و رنگ‌های لباس قرمز تیراندازان جاویدان که در موزه لور فرانسه موجود است، نمونه زیبایی از پارچه‌های هخامنشیان است. (شکل ۱-۶) این لباس‌ها دارای طرح‌های مربع مستطیل و ستاره هشت پر، روی زمینه زرد و گل‌هایی به رنگ سبز و زرد، روی زمینه سفید هستند. این شواهد تاریخی نشان می‌دهد که پارچه‌بافی و قالی‌بافی قرن‌ها پیش در ایران رواج داشته است؛ اما باوجود شواهد زیاد، چیزی از این منسوجات به دست نیامده است.

زیرا پارچه‌ها در اثر عوامل طبیعی و آب و هوایی فرسوده شده و از بین رفته‌اند. براساس نوشته‌های مورخین پارچه‌های ظریفی با تاروپود طلا و نقره در شهر کرمان بافته می‌شد و ایرانیان در تولید ترمه، زری و گلابتون و قالی مهارت زیادی داشتند. پارچه‌های نفیس و قالی برای کاخ‌های سلطنتی تهیه می‌شدند و کاخ‌های باشکوه در تخت جمشید، پاسارگارد، استخر و شوش با پرده‌های زربفت و قالی‌های نفیس زینت داده می‌شد (سامی، ۱۳۴۹: ۵). رنگ‌هایی که در پارچه‌ها استفاده می‌شد، غالباً ارغوانی بود که رنگ سلطنتی و مختص شاهان محسوب می‌شد. رنگ‌های سفید، لاجوردی، سبز، نارنجی و قهوه‌ای خواهان بیشتری داشت.

۱. فیلسوف و مورخ یونانی است که در سال ۴۳۰ قبل از میلاد در آتن به دنیا آمد. دوران زندگی او حدوداً بین سال‌های ۴۳۰ تا ۳۴۵ پیش از میلاد بوده است.